

MIGUEL DE UNAMUNO: O EUROPEIZÁCII (FORMY SVOJVÔLE)

Bolo by vhodné, aby sme si všetci vo svojom vnútri pospytovali národné uvedomenie a ako Španieli si položili otázku, nakoľko hlboká a trvalá je hodnota väčšiny regeneracionistických poučiek, ktoré takmer všetci, niektorí častejšie a iní menej často, neustále opakujeme.

To, čo želáme svojmu národu, všetko, čo sme mu želali takmer všetci, pričom niektorí si to uvedomili viac a iní menej, sa zvykne označovať výrazmi *európske* a *moderné*. "Musíme byť moderní", "musíme byť európski", "treba sa modernizovať", to sú tie spomínané všeobecne opakované tvrdenia.

Termínom *európsky* sa vyjadruje veľmi, ba až krajne vágna idea. Ešte vágnejšia je však idea, ktorá sa vyjadruje termínom *moderný*. A keď ich spojíme, očakávame, že dve prázdna sa budú konkretizovať a vzájomne ohraničovať a že výraz "moderný európsky" bude jasnejší ako ktorýkoľvek z dvoch výrazov, ktoré ho tvoria. Vo svojej podstate je však snáď ešte vágnejší.

Ako vidíte, postupujem spôsobom, ktorý by niekto mohol nazvať svojvoľnými tvrdeniami, bez argumentácie a dôkazov, mimo rámca modernej európskej logiky, lebo opovrhujem jej metódami.

Je to možné. Nechcem inú metódu ako vášeň a keď sa mi hruď vzdúva nevôľou, odporom, ľútosťou a opovrnutím, nechám, aby z hĺbky môjho srdca vyvrelí slová a voľne plynuli z mojich úst.

O nás, Španieloch, sa hovorí, že sme svojvoľní šarlatáni, ktorí zaplňajú rétorikou logickú prázdnotu, že s väčším alebo menším dôvtipom mudrujeme, avšak bez akejkoľvek užitočnosti, že postrádate zmysel pre dosiahnutie cieľa a vyvodenie dôsledkov, že máme scholastickú a kazuistickú dušu atď.

Podobné veci som počul rozprávať aj o sv. Augustínovi, veľkom Afričanovi, človeku s ohnivou dušou, ktorá sa vylievala v prívaloch rétoriky, v poprekrúcaných výrokoch, antitezách, paradoxoch a duchaplných výrokoch. Svätý Augustín bol gongoristom a konceptualistom súčasne. Presvedčuje ma to o tom, že konceptizmus a gongorizmus sú najprirodzenejšími formami vášne a sily.

Veľký Afričan, veľký, starodávny Afričan! Máme tu výraz starodávny Afričan, ktorý môžeme postaviť do protikladu k výrazu "moderný Európan" a ktorý má prinajmenšom takú hodnotu. Starodávnym Afričanom je svätý Augustín aj Tertulián. A prečo by sme nemohli povedať: "Treba sa afrikanizovať podľa starodávneho" alebo "Treba sa postarodávniť po africky"?

Po rokoch môjho putovania rozličnými oblasťami modernej európskej kultúry sa vraciam sám k sebe a spytujem sa svojho svedomia: Som Európan? Som moderný? A moje svedomie mi odpovedá: Nie si Európan, nie si tým, čo sa nazýva Európanom, nie si moderným v zmysle toho, čo sa nazýva moderným. A znovu sa sám seba spytujem: A to, že sa necítim ani Európanom, ani moderným, vyviera z môjho bytia Španiela?

Sme my, Španieli, vo svojom vnútri neredukovateľní na moderné a európske? A ak je to tak, niet pre nás záchrany? Niet iného života ako život moderný a európsky? Niet inej kultúry alebo ako to chcete nazvať?

Čo sa mňa týka, musím priznať, že čím intenzívnejšie o tom uvažujem, tým viac odhaľujem vnútorný odpor, ktorý môj duch pociťuje voči všetkým princípom moderného európskeho ducha, voči dnešnej vedeckej ortodoxii, jej metódam a tendenciám.

Existujú dve veci, o ktorých sa dnes veľmi často hovorí. Sú to veda a život. Musím priznať, že oboje je mi antipatické.

Netreba definovať vedu alebo ak chcete Vedu s veľkým V, to, čo sa tak často vulgarizuje a čo nám slúži na to, aby sme získali logickejší a správnejší názor na svet. Keď som bol ešte akýmsi spencerianom, myslel som si, že som zaľúbený do vedy, ale potom som pochopil, že to bol omyl. Bol to omyl ako u tých, ktorí si myslia, že sú šťastní, pričom v skutočnosti šťastní nie sú. Samozrejme, svojvoľne zavrhum myšlienku, že byť šťastný spočíva v tom, že si myslíme, že sme šťastní. Nie, nikdy som nebol zaľúbený do vedy, vždy som hľadal niečo za ňou. A keď som pri pokuse o prekonanie jej neblahého relativizmu dospel až k *ignorabizmu*, pochopil som, že veda ma vždy rozčarúvala.

A čo môžem ponúknuť miesto nej? - pýtajú sa ma. Mohol by som povedať, že nevedomosť, ale nebolo by to presné. Mohol by som spolu s kazateľom, synom Dávida, kráľom Jeruzalema hovoriť, že kto rozsieva vedu, rozsieva bolesť, a že rovnaký koniec čaká učeného i neučeného, ale to nie je ono. A ani nemusím vymýšľať slovo, aby som vyjadril to, čo ponúkam namiesto vedy, lebo to slovo existuje a je to múdrosť: francúzske *sagesse*, anglické *wisdom*, nemecké *Weisheit* alebo *Klugheit*. Je to však skutočne protiklad vedy?, pýtate sa. A ja, pokračujúc metódou svojvoľností, vedený duševnou vášňou, vnútorným odporom a náklonnosťami, odpovedám: Áno, sú protikladné veci. Veda pozbavuje ľudí múdrosti a mení ich na príznaky, preplnené vedomosťami.

Druhou vecou, o ktorej sa dnes stále hovorí, je život - k tomu je ľahko nájsť protiklad. Životu sa dáva do protikladu smrť.

A tento nový protiklad mi poslúži na to, aby som vysvetlil ten prvý. Múdrosť je vo vzťahu k smrti tým, čím je veda vo vzťahu k životu.

Predmetom vedy je život a predmetom múdrosti je smrť. Veda hovorí "Treba žiť" a hľadá prostriedky, ako predĺžiť, rozmnožiť, uľahčiť, rozšíriť a urobiť znesiteľnejším a príjemnejším život.

Múdrosť hovorí "Treba zomrieť" a hľadá prostriedky, aby nás na to čo najlepšie pripravila.

Homo liber de nulla re minus quam de morte cogitat, et eius sapientia non mortis, sed vitae meditatio est, hovorí sa v Tvrdení 67. štvrtej časti Spinozovej *Etiky*: Slobodný človek zo všetkého najmenej myslí na smrť a jeho múdrosť je v premýšľaní o živote.

V tomto prípade múdrosť, *sapientia* nie je už onou múdrosťou, ale vedou. Pravda, treba si uvedomiť, že sa týka slobodného človeka. Človeka oslobodeného od najväčšej úzkosti, od večnej tiesne, od pohľadu sfingy, to znamená človeka, ktorý nie je človekom, ale moderným európskym ideálom.

Dostali sme sa k ďalšiemu pojmu, ktorý je mi rovnako málo sympatický ako pojmy veda a život, a to je pojem slobody. Niet pravdivejšej slobody ako sloboda smrti.

A čo je podstatou toho všetkého? Čo hľadajú a sledujú tí, čo lipnú na vede, živote a slobode a vedome či nevedome sa obracajú chrbtom k múdrosti a smrti? To, čo hľadajú, je šťastie.

Myslím, a snáď aj toto moje presvedčenie je svojvoľné, myslím, že sme pri koreni veci. Takzvaný moderný Európan prichádza na svet, aby hľadal šťastie pre seba a pre ostatných, a myslí si, že človek sa má snažiť o to, aby bol šťastný. Nemôžem s tým súhlasiť.

Teraz Vám tu, v týchto vyznaniach, predložím jednu svojvoľnú dilemu. Svojvoľnú preto, lebo ju nemôžem dokázať logicky. Bráni mi v tom cit môjho srdca, a nie ráció mojej hlavy. Je to táto dilema: alebo šťastie, alebo láska. Láska zabíja šťastie, šťastie zabíja lásku.

Na tomto mieste by bolo vhodné uviesť všetko, čo naši obdivuhodní mystici, naši jediní skutoční filozofi, tí čo budovali múdrosť, a nie španielsku vedu - snáď sa pojmy "veda" a "španielska" našťastie navzájom neznášajú - skôr cítili, ako si mysleli o láske a o šťastí v najpriepastnejších hĺbkach svojej duše.

A ako to všetko súvisí s duchovnými problémami Španielska? Je to niečo viac ako čisto a výlučne individuálny, t.j. svojvoľný postoj? Cítim to tak ako Španiel? Je to oná španielska duša, čo mi to všetko napovedá?

Hovorí sa, že keď sa k moci dostali katolícki králi Izabela Kastílska a Ferdinand Aragónsky a keď sa dosiahla národná jednota, pravdepodobne sa tým zvrátil chod našich národných dejín. Isté však je, že počnúc nimi, potom, čo sme objavili Ameriku, a vstúpili do európskej politiky, nás pohltil prúd ostatných národov. Do Španielska vstúpil mocný renesančný vplyv a vymazával nám pomaly našu stredovekú dušu. Ved' renesancia bola vo svojej podstate tým všetkým: vedou, predovšetkým vo forme spoločenských vied, a životom. A menej sa myslelo na smrť a postupne sa vytrácala mystická múdrosť.

Často sa tvrdí, že Španiel sa až priveľmi zaoberá smrťou vo všetkých odtienkoch a podobách, najmä tých najmorbídnejších. Vyčítali nám, že zaujatie smrťou nám nedovoľuje žiť po európsky a moderne. Dokonca aj úmrtnosť, nečistota, nedostatok zdravia sa dáva za vinu takzvanému kultu smrti. A mne sa práve naopak zdá, že na ňu myslíme príliš málo, lepšie povedané, že na ňu myslíme len napoly.

A premýšľame a medituujeme o nej len napoly, lebo chceme byť Európanmi a modernými, súčasne však neprestávame byť Španielmi - a tak to nejde. Vytvorili sme ohavnú zmes domácej múdrosti a exotickej vedy, intímneho a precitovaného pocitu smrti a trestuhodného kultu života. A mysleli sme si, že sa staráme o pokrok, kým v skutočnosti sa nám ho dostáva len veľmi málo.

"Nerobte si ilúzie, - povedal mi pri istej príležitosti jeden môj priateľ cudzinec, čo považoval mňa, hoci Španiela, za moderného a európskeho, - nerobte si ilúzie: Španieli vo všeobecnosti nedokážu dospieť k modernej civilizácii a odmietajú ju".

A ja som ho ohromil replikou: A vari je to nedostatok? Priateľ na mňa uprel pohľad, akým sa dívame na človeka, o ktorom si myslíme, že práve zošalel. Muselo mu to pripadať, akoby som popieral nejaký geometrický postulát. Pokúsil sa niečo namietat', ale odpovedal som mu: "Nie, nenamáňajte sa s argumentami: myslím, že vám môžem

bez sebachvály, ale aj bez falošnej skromnosti povedať, že viem, koľko argumentov by ste mohli uviesť, nie je to však otázka rozumu, ale citu".

Trval na svojom a pokúšal sa apelovať na moje city, ale ja som dodal: "Nie, priateľ môj, nie. Vy máte logiku, ale nie logika, ale vášň riadi city". A išiel som čítať *Vyznania* veľkého starodávneho Afričana.

Nie sme snád' v skutočnosti my, Španieli, v duchovnej sfére odmietaví voči tomu, čo sa nazýva modernou európskou kultúrou? A ak by to tak bolo, máme si kvôli tomu robiť starosti? Vari sa nedá žiť a zomrieť a predovšetkým zomrieť, zomrieť dobre aj bez tej kultúry?

Nechcem tým povedať, že sa prikláňame k nečinnosti, nevedomosti a barbarstvu. Nie! Existujú cesty, ako obohatiť ducha, pozdvihnúť ho, umocniť ho, urobiť ho šľachetnejším, zbožšitiť ho, pričom nemusíme použiť prostriedky onej kultúry. Myslím, že treba pestovať našu múdrosť a vedu by sme mali používať s tou najväčšou opatrnosťou, len ako prostriedok na pestovanie múdrosti, aby sme sa vyhlí nebezpečenstvu, že nám spustoší ducha.

Tak ako nás láska k smrti a vedomie, že smrť je princípom nášho skutočného života, nesmie viesť k násilnému odmietaniu života, k samovražde, pretože život je prípravou na smrť a čím lepšia je príprava, tým lepšie bude to, čo má byť pripravené, ani láska k múdrosti nás nesmie viesť k odmietaniu vedy, lebo by sa to rovnalo duchovnej samovražde. Musíme však vedu brať ako prípravu a len prípravu na múdrosť.

Čo sa mňa týka, môžem prehlásiť, že keby som sa nebol pohyboval v niektorých oblastiach moderných európskych vied, nenašiel by som také zaľúbenie v našej starej africkej múdrosti, aké som v nej našiel, v našej ľudovej múdrosti, ktorá poburuje všetkých farizejov a saducejov intelektualizmu, toho strašného intelektualizmu, ktorý otravuje dušu. Vďaka tomu, že som počúval ódy na vedu a život, nadobudol som voči nim nedôveru a snád' aj strach a naučil som sa milovať múdrosť smrti, o ktorej podľa Spinozu nemedituje človek slobodný, t.j. človek šťastný.

Pred niekoľkými dňami som čítal článok môjho krajana a priateľa Pía Baroju s názvom *Smutná krajina*. Píše, že Španielsko je smutná a Francúzsko krásna krajina. Usmievajúce sa Francúzsko s úrodnou rovinatou krajinou, s miernym podnebíom a s priezračnými riekami stavia ako protiklad nášho kamenistého poloostrova, spáleného slnkom a stuhnutého zimou. Treba poznamenať, že vo Francúzsku duchovné produkty nemožno porovnávať s poľnohospodárskymi a priemyselnými produktami. Racinove diela nie sú tak dokonale vypracované ako víno z Bordeaux a ani Delacroixove obrazy nie sú také hodnotné ako ustrice z Arcachónu. A naopak, naše veľké osobnosti ako Cervantes, Velázquez, El Greco, Goya majú rovnakú alebo ešte vyššiu hodnotu ako ktorékoľvek iné veľké osobnosti, zatiaľ čo náš súčasný život má menšiu hodnotu, nie síce v porovnaní so životom Maročanov, ale v porovnaní so životom Portugalcov určite.

A ja si kladiem otázku: Nestojí za to odmietnuť ten príjemný život vo Francúzsku zámenou za vdychovanie atmosféry vyžarujúcej z diel Cervantesa, Velázqueza, El Greca alebo Goyu? Vari ich môžeme porovnávať s vínom z Bordeaux alebo s ustricami z Arcachónu? Ja osobne sa - samozrejme svojvoľne - domnievam, že ich porovnávať nemožno a dávam prednosť Quijotovi, Velázquezovi, El Grecovi, či Goyovi pred vínom z Bordeaux, ustricami z Arcachónu, ale aj pred Racinom, či Delacroixom. Väšej

a zmyslovosť sú nezlučiteľné, vášeň je svojvoľná a zmyslovosť logická. Logika je iba forma zmyslovosti.

"Všetky naše materiálne a intelektuálne produkty sú prítvrde, pristrohé, tiesnivé" - pokračuje Baroja. "Vino je mútne, mäso je nechutné, noviny nudné a literatúra smutná. A neviem, prečo je vlastne naša literatúra taká stiesňujúca".

Tu sa musím pristiaviť. Podľa mňa je nesprávne stotožňovať smutné so stiesňujúcim. Aj keď to vyzerá naivne a budete to považovať za paradox, tvrdím, že pre mňa je stiesňujúce to, čo sa volá veselé. Nikdy nezabudnem na stiesňujúci zážitok, hlbokú rozladenosť, ktorú vo mne vyvolalo radostné pokrikovanie a jasanie na jednom parížskom bulvári. Už je to šesťnásť rokov a stále si živo spomínam, aký som sa tam vtedy cítil znepokojený a rozladený. Všetci tí mladí, ktorí sa tam smiali, žartovali, zabávali, pili a milovali, na mňa pôsobili ako mechanické bábky. Zdalo sa mi, že im chýba vedomie, že sú to čisté zdania. Cítil som sa medzi nimi sám, úplne sám a ten pocit samoty ma veľmi sklľučoval. Nemohol som sa zmieriť s myšlienkou, že títo hluční, à la *joie de vivre* (radostiam života) odovzdaní ľudia, sú mi podobní, že sú to moji blížni, že sú živí a majú vedomie.

Veselosť ma odpudzovala, pôsobila na mňa odpudzujúco. A naopak, medzi sklľučeným davom, ktorý sa obracia s modlitbou k nebu, ktorý nôti *de profundis* alebo *miserere*, sa budem cítiť vždy ako medzi bratmi, s ktorými má spája láska.

Baroja ďalej hovorí: "Jednou z najsmutnejších stránok Španielska je pre mňa to, že my, Španieli nedokážeme byť frivolní a žoviálni".

A pre mňa by jednou z najsmutnejších stránok Španielska bolo to, keby sme my, Španieli, boli frivolní a žoviálni. Vtedy by sme prestali byť Španielmi, pričom by sme sa nestali Európanmi. Museli by sme sa zriecť našej skutočnej útechy, našej skutočnej slávy, ktorá spočíva v tom, že nemôžeme byť ani ľahkomyselní, ani žoviálni. Mohli by sme zborovo opakovať všetky tie nepodstatné slová zo všetkých populárno-vedných príručiek, ale zahatali by sme si prístup k múdrosti. Snáď by sme mali lepšie a čistejšie vína, trpkéjšie olivy, lepšie ustrice, ale museli by sme sa zriecť možnosti mať nového *Quijota* alebo Velázquezu a predovšetkým možnosti mať nového sv. Jána z Kríža, nového pátra Diega z Estelly, novú Sv. Terezu Ježišovu, nového Ignáca z Loyoly, ortodoxných či heterodoxných, čo je v tomto prípade jedno a to isté.

A Baroja končí slovami: "Je to smutná krajina, kde všade, vo všetkých mestách a dedinách ľudia žijú tak, že myslia na všetko okrem života".

A ja naopak svojvoľne prehlasujem: Nešťastné to krajiny, tie moderné európske krajiny, v ktorých ľudia žijú tak, že myslia najviac na život! Nešťastné to krajiny, kde ľudia vôbec nemyslia na smrť a kde myšlienka, že jedného dňa život stratíme, nie je hlavnou normou života.

Tu sa musím na chvíľu pristiaviť - ak sa dá vôbec hovoriť o pristavení pri takom cvale, akým tu pokračuje moje myslenie - a vysvetliť jednu vec.

Cudzinci, predovšetkým Francúzi od nás preberajú len to, čo je najmenej naše, čo najmenej šokuje ich ducha, čo je napokon prirodzené, preberajú to, čo vyhovuje ich predstave o nás, predstave, ktorá je vždy nevyhnutne povrchná. A my, biedni, sa oddávame tejto klamlivej chvále a očakávame potlesk od tých, ktorí nám v skutočnosti nerozumejú, a aj keby nám porozumeli, nepochopia nás.

A ja nechápem, na čo im to, čo si od nás berú a čo potvrdzuje ich zjednodušenú predstavu o nás, slúži. Ja by som si na ich mieste odtiaľto vzal a dal spoznať svojim krajanom to, čo by sa najviac bilo s ich zvykmi, čo by ich najviac šokovalo, čo by najviac odporovalo ich duchu, čo by sa najviac od nich odlišovalo.

Ich postup je však prirodzený. Ľudia totiž chcú, aby sa im hovorilo len to, čo si sami myslia, čo sa dá zosúladiť s ich predsudkami, očakávaniami a poverami. Ľudia chcú, aby ich klamali.

Ako sa máme zachovať my zoči-voči takému postoju ostatných? Aký postoj máme zaujať zoči-voči aktivitám, ktoré sa vedome či nevedome pokúšajú odňať nám charakter, uchvátiť nám to, čo nás robí tým, čím sme? Čo máme podniknúť zoči-voči hlasom, ktoré nám hovoria: "Ak chcete byť ako my a zachrániť sa, akceptujte to". Čo máme robiť?

Pokus pošpanielčiť Európu, čo by mohol byť jediný prostriedok, ako sa pueurópsťiť tak, ako nám to vyhovuje, lepšie povedané tak, aby sme strávili to, čo si z európskeho ducha môžeme osvojiť, je však záležitosť, ktorou sa musíme zvlášť zaoberať.

Toto všetko sa bude zdať svojvoľné a v iných prípadoch by to tak určite aj bolo. Čo teda robiť?

"Stačí,- vyhlási nejaký logicky uvažujúci moderný Európan-, už som ťa dostal! Ty sám priznávaš, že tvoje tvrdenia nemajú základ, že sú svojvoľné, že ich nedokazuješ, a také tvrdenia netreba brať do úvahy." A ja tomu chudákovi, logicky uvažujúcemu modernému európskemu čitateľovi, bezpochyby zaľúbenému do vedy a života, odpoviem, že to, že nejaké tvrdenie je svojvoľné a že sa nedokazuje logickými argumentami, ešte neznamená, že postráda základ, a už vôbec to neznamená, že je nepravdivé. A predovšetkým to neznamená, že také tvrdenie nepodnecuje a neoživuje ducha, neposilňuje onen intímny život, ktorý sa zásadne odlišuje od života, do ktorého je zaľúbený logický a scientistický čitateľ.

* * *

Tu som svoju esej pre dvoma dňami prerušil, aby som pri vhodnej príležitosti naviazal na prerušenie niť a pokračoval v nej. A práve dnes, 13. mája, som sa stretol s myšlienkou, ktorá mení smerovanie mojich úvah. Stalo sa mi to, čo sa stáva riekam, keď ich skala, ktorá sa vyskytne v ich riečišti, prinúti zmeniť smer a zapríčiní, že sa vlievajú do mora na mieste na mile vzdialenom od miesta, kde by sa boli doň vlievali pôvodne, a možno, že sa vlievajú aj do iného mora.

Je zvláštne, čo sa deje s myšlienkami. Často ich máme v našej duši celú hromadu, v temnote sa navzájom vegetatívne pohlčujú. Sú povädnuté, nekompletné, navzájom sa nepoznajú a skrývajú sa jedna pred druhou. Pretože myšlienky rovnako ako ľudia sa v temnote boja, sú schúlené a rozptýlené a vyhýbajú sa akémukoľvek vzájomnému kontaktu. A keď sem náhle vstúpi nová, žiarivá idea, ktorá vrhne svetlo a osvetlí ten tmavý kút a ostatné ju zbadajú, uzrú si jedna druhej tvár, spoznávajú sa, precitajú, zoskupujú sa vďaka novej myšlienke a znovunadobúdajú plnosť života.

Niečo podobné sa mi prihodilo dnes. V jednom kúte svojej duše som mal roztrúsené isté množstvo povädnutých a temných myšlienok, keď tam vstúpila myšlienka, ktorú som sa práve dočítal vo včerašom čísle madridského denníka *La*

correspondencia de España. V článku pod názvom *Súčasnosť - Cánovas* sa píše: "Sagasta pochopil Španielov, nepochopil však Španielsko."¹

Po prečítaní týchto slov som si náhlym vnuknutím uvedomil, rozdiel medzi dušou Španielska a úhrnom duší všetkých Španielov, ktorí tu dnes žijeme. A pritom som si spomenul na to, čo som ako chlapec počul v rodnej dedine o poslednej Karlistickej vojne: "Aj keby sme sa všetci Bilbaočania stali karlistami, Bilbao bude naďalej liberálne." Dá sa povedať, že tu ide o hlboký paradox, svojvoľnú pravdu, pravdu vášne, pravdu srdca, na ktorú som odvtedy nikdy nezabudol.

"Sagasta pochopil Španielov, ale nepochopil Španielsko." Všetci tí populistickí vládcovia, ktorí sa nechávajú unášať prúdom a sú veľa rokov pri moci, všetci tí pseudospisovatelia, ktorí produkujú a predávajú haldy svojich kníh, a všetci tí priemerní umelci a myslitelia rozumejú svojim spolukrajanom, ale nerozumejú svojej krajine. V tom to je.

V duši Španielska okrem našich duší, okrem tých, z ktorých dnes žijeme, žijú a pôsobia duše všetkých našich predchodcov. Naše vlastné duše, duše dnes žijúcich ľudí, sú tie, ktoré v nej žijú najmenej, pretože naša duša vstupuje do duše našej vlasti až potom, čo získa voľnosť, až po našej smrti v čase.

Načo by nám bolo, keby by sme chceli moderne európsky myslieť v jazyku, ktorý nie je ani európsky, ani moderný? Kým by sme ho nútili vypovedať o nejakej veci, on by nás nútil vypovedať o inej, preto by sme nemohli vysloviť myšlienku, ktorú sme pôvodne chceli vysloviť, ale len myšlienku, ktorú sme nechceli povedať, ono povedanie.

Nútime sa - t.j. mnohí sa nútia - deformovať svojho ducha v súlade s nejakým cudzím vzorom a nedarí sa nám ani to, aby sme boli aspoň takí, ako tí, ktorých sa snažíme napodobňovať, a ani byť sebou samými. Vedie to k strašnému intelektuálnemu mesticizmu, k neplodnému hybridizmu.

A tu sa stretávame s tým najzaujímavejším a najprekvapivejším, s čím si, čo pochopíme, ak príde deň, keď niekto začne skúmať duchovný stav nášho Španielska na prelome 19. a 20. storočia. Najzaujímavejšie a najprekvapivejšie je to, že práve tí, ktorých považujú za najšpanielskejších, najpôvodnejších, najviac "a la antigua", t.j. za najpravovernejších Španielov, sú najväčšími europeizátormi, v hĺbke svojej duše sú najodcudzenejší a najexotickéjší. A naopak korene tých, ktorých mnohí pre ich exotického ducha mylne považujú za najviac poangličtených, ponemčených, pofrancúzštených či ponórštených, sú v najtesnejšom kontakte s koreňmi tých, čo formovali španielsku dušu. Všimol som si, že kortikálna rýdzosť vonkajších gramatických a rétorických foriem sa veľmi často spája s najhlbším vykorenением z duše vlasti a naopak. Poznal som nadutého hlupáka, ktorý sa považoval za literáta, ktorý čítal našich mystikov len preto, aby sa od nich naučil kastíľštine a dobre písať. Neprilepilo sa naňho nič zo zapálenej duše oných rýdzich španielskych duchov. Na druhej strane poznám takého, ktorý bez toho, aby ich čítal a snažil sa pokračovať v ich literárnej tradícii či v ich náboženskej ortodoxii, v duchovnom prostredí vlasti nasiakol duchom mystiky, ktorý sa tam vznáša.

A z čoho pramení toto nedorozumenie? Nevie, ale predpokladám, že to bude podobne, ako keď sa ľudia pokúšajú robiť vedátora z toho, kto je od neho na hony vzdialený, a vyžadujú logické myslenie od človeka posadnutého vášňou a svojvoľňou.

¹Sagasta, Práxetes Mateo (1825-1903) - španielsky politik, úspešný rečník a vodca liberálov (pozn. prekl.).

"Ľudia", - hovorieva mi jeden priateľ, keď mu rozprávam o týchto veciach - "Ľudia chcú len konkrétne myšlienky, praktické poznatky, vedecké pojmy, údaje, racionálne vysvetlenia a nemožno ísť na nich s pocitmi a snami". A keď počúvam tieto slová, myslím si: chudáci ľudia, ale hneď sa spamätám a poviem: Majú pravdu len čiastočne. Je dobre, že to chcú. Ale prečo toľkí z nich musia odmietajúť to druhé? A predovšetkým prečo nežiadať od každého, čo má a môže dať?

Skúsme to aplikovať na náš národ: Prečo máme znásilňovať našu vnútornú prirodzenosť a zavrhať to, čo nám dáva, a nútiť ju, aby nám dala niečo iné?

Naše nedostatky, teda to, čo ostatní považujú za naše nedostatky, to, čo zosmiešňujú ako naše zlozvyky, sa môže stať našou prednosťou, základom našich schopností. Ten, čo má pocit, že je skúpy, môže svoju skúposť premeniť na ducha šetrnosti a opatrnosti. Ak sa však nechá viesť etikou rozmaru, zbytočne sa zruinuje, lebo nedokáže byť rozmarný. Podobne ten, čo je rozmarný, môže zo svojho zlozvyku urobiť zdroj noblesnej slobody. Ak sa však nechá oklamať etikou skúposti, tiež sa zbytočne zničí. A tak, ako je to v etike, je to aj v estetike, ako u jednotlivcov, tak aj u národov.

Nie je to nejaká univerzálna, čistá estetika, platná pre všetky národy, - nie je to ani estetika, ktorú nám ponúka napríklad konceptizmus a gongorizmus, ktorá prehlásila za zlý vkus náš skutočný a prirodzený vzlet. Pochybujem, že takáto estetika vôbec existuje. Nie je to univerzálna estetika, ktorá by platila pre všetky národy, ale je to estetika iných národov, presnejšie, iného národa, Francúzov, ktorá mnohým z nás nanútila onen kánon. Literárnymi a umeleckými zlozvykmi tohto tak strašne logického národa, zúfalo geometrického a karteziánskeho, určite nie sú ani gongorizmus ani konceptizmus, a napriek tomu sa mu do veľkej miery podarilo vštepiť nám jej zlozvyky. Nie je nič neznesiteľnejšie ako španielska pofrancúzštená literatúra, nič nie je falošnejšie, márnomyseľnejšie a úbohejšie ako španielski spisovatelia, ktorí sa formovali napodobňovaním francúzskej literatúry.

Vzlet! A čo ak je pre nás tento vzlet prirodzený? Čo ak je vzletné vyjadrenie spontánnym prejavom nášho naturelu? Čo ak je vzlet formou vášne - aj to, čo sa volá prirodzenosť, je vyjadrením zmyslovosti a dobrého úsudku. Viem, že keď sa niekto skutočne nahnevá alebo nadchne, nevyjadruje sa hladko sformulovanými, jasnými, logickými a priehľadnými vetami, ale nechá sa unášať nadnesenými frázami, táravými chválospevmi. Všetci vieme, že ľúbostné listy, listy o skutočnej, tragickej láske, ktorá nemôže byť šťastná, sú len chrlením vášnivých fráz.

Veľakrát som si myslel, že gongorizmus a konceptizmus sú v istom zmysle prejavmi vášne. O konceptizme to samozrejme tvrdím svojvoľne. Takmer všetky veľké osobnosti dejín ľudského myslenia, ktoré boli posadnuté vášňou, vrátane veľkého Afričana, o ktorom som hovoril predtým, boli konceptistami. Svoje vášne a túžby vylievali do privalov antitetických a paradoxálnych viet, ktoré sa na prvý pohľad zdajú nezmyselné. Asi preto, lebo vášeň je nepriateľkou logiky, v ktorej vidí tyrana, lebo vášeň chce, aby bolo to, čo chce ona, a nechce to, čo má byť. A konceptizmus je v podstate znásilnením logiky logikou samotnou. Hrá sa s pojmami a znásilňuje myšlienky. Pojmy a myšlienky mu prekážajú, lebo nemôže s nimi robiť to, čo chce vášeň.

Potrebujem nesmrteľnosť svojej duše, neohraničené pretrvanie môjho individuálneho vedomia. Potrebujem to, bez tejto viery nemôžem žiť a pochybnosť o tom, či to

dosiahnem, ma trýzni. A pretože to potrebujem, moja vášeň ma vedie k potvrdzovaniu nesmrteľnosti, k jej svojvoľnému potvrdzovaniu. Keď sa pokúšam presvedčiť ostatných i seba samého, aby som uveril, znásilňujem logiku a slúžia mi pritom argumenty, ktoré biedni ľudia bez vášne, ktorí sa zmierili s tým, že jedného dňa úplne zaniknú, považujú za vymyslené a paradoxné.

Naozajstný rebel je vášnivý a svojvoľný. Nič nie je grotesknejšie ako stretnúť oných spravidla pofrancúzštených jedincov, ktorí sa považujú za emancipovaných, za nepriateľov tyranstva a za milovníkov slobody, silných duchov, niekedy anarchistov, často ateistov, ktorí sú však vždy vernými uctievačmi logiky a kódexu dobrého vkusu. Čítajú Moratína a chvália sa tým, že sú mužmi zdravého rozumu. Nech im to padne na úžitok!

Áno, vzlet, zveličovanie, konceptizmus, paradoxnosť - to je slovník vášne a naopak, nič nie je neprirodzenejšie, aspoň pre nás, Španielov, ako to, čo Francúzi nazývajú *naturel* a čo je obyčajne vytrfbeným produktom zámerného a dokonalého spracovania.

Akýsi Francúz povedal, že práve francúzska literatúra presvedčivo vyjadruje veľké všeobecné pravdy ľudstva. Ja si však dovoľujem tvrdiť, že v tejto literatúre, ktorá už v Španielsku napáchala a naďalej pácha toľko škôd, nachádzajú adekvátnu formu vyjadrenia všetky priemerné pocity a myšlienky a že neobsahuje ani dobré, ani výnimočné myšlienky, ani výnimočné city. Je to zmyslová a logická literatúra, preto je žiarivá a veselá. A my, Španieli, sme skôr vášniví ako zmysloví, skôr svojvoľní ako logickí. Sme takí a musíme takí zostať. To znamená, že sa opäť takými musíme stať, pretože teraz už zd'aleka nie sme takí, akí sme boli voľakedy.

Všimnite si, že francúzsky duch nedal svetu nijakého veľkého, čistého mystika. V Pascalovi, hoci bol do istej miery svojvoľný a vášnivý, zanechala hlbokú stopu geometria. A prostredníctvom Pascala, ktorý je jedným z francúzskych duchov, ktoré sú nám blízke, prehovára hlboký trýznivý duch. Aby sme uverili, treba začať konať tak, akoby sme už verili. Nepoznám však žiadneho Francúza, ktorý by bol veľkým, čistým mystikom.

A je to práve estetika toho národa, takého odlišného od nášho, napriek všetkým tým rečiam o latinskom bratstve - neviem, že by boli príslušníkmi latinskej kultúry, ani neviem, že by sme nimi boli my, a čo sa týka mňa osobne, myslím si, že nemám nič z latinskosti - je to estetika onoho národa, ktorá deformuje našu produkciu, prinajmenšom produkciu duchovnú.

Príslušníci latinskej kultúry! Príslušníci latinskej kultúry? A prečo, keď sme už raz poberberšteni, by sme sa nemali cítiť ako berberi a vyhlasovať sa za berberov? A keď ide o ospevovanie našich bolestí a našej útechy, nemáme ich ospevovať v súlade s berberskou estetikou?

Jediný spôsob, ako nadviazať živý vzťah s inou bytosťou, je spôsob výbojný. Len tí dospievajú k vzájomnému stotožneniu, k duchovnému bratstvu, čo sa pokúšajú jeden druhého podrobiť, či už ide o jednotlivcov, alebo o národy. Iba vtedy, keď sa pokúšam ponoriť svojho ducha do ducha svojho blížneho, prijímam jeho ducha do svojho ducha. Požehnanie od apoštola spočíva v tom, že prijíma duše všetkých tých, ktorým sa prihovára, v tom spočíva ušľachtilosť prozelytizmu.

Nie, netreba krčiť plecami nad myšlienkami iných a už vôbec nie nad ich citmi, ale treba sa pokúsiť nakaziť ich citmi vlastnými. Jedine vtedy a len vtedy sa nakazíme aj my ich citmi a staneme sa ostražitými. Za seba môžem povedať, že najbližšími sa mi stali tí, ktorí sa pokúšali odmietnuť, ktorí odmietali to, čo som im ponúkal. Hlboký vnútorný morálny život je život výbojný a vzájomne sa prenikajúci. Každý sa musí snažiť premeniť tých ostatných na svoj obraz a na svoju podobu, tak ako nás na svoj obraz a na svoju podobu stvoril Boh.

Odsúdením pre toho, kto sa pokúša stať druhým, bude to, že prestane byť sám sebou a nestane sa ani tým druhým, ktorého si vzal za svoj model, a nebude nikým.

Nepochybne existuje v modernej európskej kultúre veľa z toho, čo by sme mohli prijať a premeniť na svoje telo tak, ako dostávame do nášho tela mäso rozličných živočíchov a premieňame ho na naše mäso. Mozgom býka zapalujem svoj mozog, bravčovým bôčikom rozozvučievam svoje srdce, rybami a hydinou udržujem svoje mäso tak, aby sa môj duch mohol ponoriť do hĺbok či vzniesť do výšok. A vari nemusíme rovnako stráviť aj moderného európskeho ducha? Áno, ale byvoly, svine, ryby a hydinu, ktorou sa živíme, najskôr zabijame, nanucujeme im svoju nadvládu. Aj onoho ducha sa musíme predtým, než ho zjeme, pokúsiť zabiť.

Mám hlboké presvedčenie, akokoľvek by bolo svojvoľné - a je tým hlbšie, čím je svojvoľnejšie, lebo tak je to už raz s pravdami viery - mám hlboké presvedčenie, že skutočná a hlboká europeizácia Španielska, t.j. naše strávenie onej časti moderného európskeho ducha, ktorá sa môže stať naším duchom, nemôže začať, ak sa nezačneme presadzovať v duchovnom živote Európy, ak ich neprinútíme prehltnúť to, čo je čisto naše, zámenou za to, čo je ich, pokiaľ sa nepokúsime pošpanielčiť Európu.

A dnes zahanbene musím povedať, že keď Španielovi chodí po rozume, že by mal vstúpiť do Európy, ak teda ide o literáta, ktorý chce, aby ho prekladali, v skutočnosti sa snaží deformovať, odšpanielčiť sa. Ide mu o to, aby ten, kto ho prekladá, nemal viac práce, iba preložiť písmená, vonkajší jazyk. A tak sa dozvedáme veci, aké mi rozprával istý Francúz o preklade jedného španielskeho románu, ktorý podľa neho vyznel vo francúzštine lepšie ako v španielčine. Tým vlastne povedal, že "ho vrátili do pôvodného jazyka".

Každá ľudská schopnosť má svoju metódu, t.j. svoje postupy, svoje spôsoby riadenia. To, čo nazývame logikou, je metódou rozumu, spôsobom, ako nájsť závery, ktoré by uspokojili rozum. Tak sa robí veda. Keď však nejde o rozum ani o snahu vyhovieť mu, logika je nepotrebná. A čo sa mňa týka, len veľmi zriedkavo apelujem na rozum tých, čo ma počúvajú a čítajú, a vtedy to nie som skutočne ja, kto hovorí a píše, ale falošný subjekt a za falošnosť ma odvrhnú tí, ktorí ma počúvajú a čítajú.

Tvrdí sa, že srdce má svoju logiku, je však nebezpečné nazývať logikou metódu srdca. Bolo by lepšie nazývať ju *cardiaca*.

A existuje aj metóda vášne, ktorou je svojvôľa. Netreba si ju pliesť s rozmarom, ako sa to často stáva. Jedna vec je rozmar a iná, veľmi odlišná vec je svojvôľa.

Svojvôľa, vyhranené tvrdenia typu "lebo to chcem", "lebo to potrebujem", vytváranie našej životnej pravdy - pravda je život - je metódou vášne. Vášeň tvrdí a dôkaz jej tvrdenia spočíva v sile, s akou tvrdí. Nepotrebuje iné dôkazy. Keď nejaký úbohy

intelektuál nejaký moderný Európan chce argumentami a rozumovými dôvodmi oponovať niektorému z mojich tvrdení, hovorím si: Príčiny, príčiny a nič viac, len príčiny!

"Tu -poviete- sa nič nedokazuje".

Nie Španiel, aj keď by si za svoj čin zaslúžil ním byť, ale Angličan napísal tieto večné verše:

For nothing worthy proving can be proven

Nor yet disproven: wherefore thou be wise,

Cleave ever to the sunnier side of doubt,

And cling to Faith beyond the forms of Faith!

Bol to lord Tennyson, ktorý v *The Ancient Sage* (Starom mudrcovi) napísal slová, ktoré, preložené do španielčiny, do jazyka, v ktorom sa mali vysloviť po prvýkrát, znamenajú: "Nič hodné dôkazu nemožno dokázať ani nedokázať. Preto buď rozumný a vždy sa priklon k jasnejšej stránke pochybnosti a prikloníš sa k viere za všetkými formami viery".

Tieto plodné myšlienky nám zanechal lord Tennyson v tej istej básni, v ktorej nám hovorí, že poznanie, *knowledge*, t.j. veda, je vrchou na brehu jazera, ktorá vidí a čerá tieň na hladine jazera, nikdy sa však neponorila do priepasti.

Nech sú to teda moje posledné slová, zatiaľ čo rozmýšľam, ako sa môže pošpanielčiť Európa, že nič hodné dôkazu nemožno dokázať a že to nemožno ani nedokázať.

Zo španielskeho originálu *Algunas consideraciones sobre la literatura hispanoamericana. Sobre la europeización (Arbitrariedades)* 3. ed. Madrid, Espasá Calpe 1968, s. 111-133 preložila Paulína Šišmišová.